

ГРИЩЕНКО
Тетяна Рубілівна,
аспірант Державної наукової
сільськогосподарської бібліотеки
НААН
(м. Київ)

**ДІЯЛЬНІСТЬ М. М. ВОЛЬФА
НА ПОСАДІ КЕРІВНИКА ЦЕНТРАЛЬНОГО СТАТИСТИЧНОГО
УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ (1926–1928 рр.)**

У статті висвітлено діяльність Центрального статистичного управління України в 1926-1928 роках під керівництвом М. М. Вольфа. Окреслено організаційну структуру відомства, зазначено завдання та напрями його роботи, що вперше розроблялися ЦСУ УСРР за участю вченого і вдало втілювалися в життя не тільки в країні, а й в союзних республіках.

В статтє освещена деятельность Центрального статистического управления Украины в 1926–1928 годах под руководством М. М. Вольфа. Показано организационную структуру ведомства, определены задания и направления его работы, которые впервые разрабатывались ЦСУ УССР при участии ученого и успешно внедрялись в жизнь не только в стране, но и в союзных республиках.

This article reviews the activities of the Central Statistical Bureau of Ukraine in 1926-1928 years by M. Wolf. Outlines the organizational structure of departments, defined tasks and areas of operation, which was firstly developed by the Central Statistical Office of USSR with participation of scientists and successfully implemented in life not only in the country and in the Federal Republics.

Центральне статистичне управління України (ЦСУУ) було засноване наприкінці 1920 року. Статистика в УСРР, як і в усьому СРСР, мала особливий характер. Це система збирання, перевірки і розробки статистичних даних, що відображала перебіг виконання державних планів, зростання господарства й культури, добробуту населення, розміщення продуктивних сил, впровадження нової техніки, наявність резервів для

виконання планів, природних матеріальних ресурсів. Здійснення статистичних робіт належало до державної монополії. Статистика була тісно пов'язана (і цим вона відрізнялася від статистики позакомуністичного світу) з системою державного планування, вона була відправною базою для нього і для керування народним господарством, важливим засобом контролю й перевірки виконання планів. Статистика в СРСР ґрунтувалася на звітності, що її готували всі органи, підприємства, установи й організації за встановленим порядком й у точно визначені терміни.

На початку своєї діяльності відомство користувалося чималою автономією щодо планів статистичних досліджень та публікацій. Головними публікаціями державного ЦСУ були: «Статистика України» (1921-1931 рр., 209 випусків), «Статистична хроніка» (1925-1929 рр., 152 випуски), періодичні органи – «Статистичний бюлетень» (1921-1925 рр.) і «Вісник статистики» (1928-1930 рр.), довідники-річники «Народне господарство України» і щорічник «Україна». Місцеві статистичні бюро видавали свої статистичні збірки та бюлетені. У 1930 році у зв'язку з введенням п'ятирічок і посиленням централізації ЦСУ України, як і ЦСУ СРСР, було скасовано, а його функції перебрав на себе Держплан СРСР. З 1931 року майже цілком було припинено публікацію статистичних матеріалів. Вийшло тільки 4 статистичні довідники зі сфабрикованою інформацією. Під час чисток апарату 1930-х років багатьох співробітників ЦСУ України репресували, серед них був і керівник цього відомства у 1926-1928 рр. Мойсей Михайлович Вольф.

Що стосується принципів будівництва тогочасного ЦСУ УСРР, то відомство державної статистики СРСР будувалося за типом об'єднаного Наркомату. На чолі державної статистики Союзу знаходилося Союзне ЦСУ, що безпосередньо підпорядковувалося ЦВК та Раднаркому СРСР. У кожній із союзних республік організовувалися республіканські ЦСУ, які були підвладні відповідним республікам. Їхнім завданням було здійснення

загальносоюзної статистики на засадах об'єднаного Наркомату. Слід зазначити, що ЦСУ СРСР не втручалось у діяльність ЦСУ України щодо виконання ним самостійних завдань їхнього керівництва [1].

Колегія ЦСУ УСРР організовувалася за типом Колегії об'єднаних Наркоматів у складі керівника (Вольфа М. М.), його заступника та членів Колегії (Мінаєва, Гуревича, Мишкіса, Авдієнко, Ярового, Ротмістрова), які призначалися РНК СРСР та затверджувалися ЦВК СРСР. До слова, Мойсей Михайлович як керівник ЦСУ входив до складу Колегії ЦСУ Союзу. Крім того, періодично приблизно двічі на рік він брав участь у нарадах представників ЦСУ Союзних Республік.

Так, у 1926 році під безпосереднім керівництвом Мойсея Михайловича *вперше* державна статистика України мала опрацьований план робіт, що не обмежувався лише сухим переліком тем змісту завдань, а й подавався організаційний план їх проведення. Цілком природно, що відсутність до того часу будь-яких серйозно опрацьованих планів робіт з державної статистики не могла не позначитися на тому, що перший рік роботи вченого Вольфа та його плани з упорядкування статистичних робіт мали чимало недоліків. Одним з яких була певна переоцінка можливостей розгортання статистичних робіт внаслідок того, що план був складений, по-перше, за довго до кінцевого визначення фінансового кошторису ЦСУ УСРР, по-друге, при повній нез'ясованості загальносоюзного плану робіт та ступеню його матеріального забезпечення. Вже після складання плану виявилось значне зниження фінансування на виконання статистичних робіт і надмірне збільшення загальносоюзних завдань, здійснення яких неминуче повинно було призвести до скорочення робіт, намічених ЦСУ УСРР у порядку власної ініціативи. Збільшення кількості загальносоюзних завдань сильно заважало впорядкуванню статистичних робіт. Так, у 1925-1926 рр. спостерігалась наступна ситуація, коли ЦСУ СРСР безсистемно нагромаджувало українське ЦСУ різноманітними завданнями, що

призводили до такого перенавантаження статистичного апарату, коли наукова обробка матеріалів ускладнювалася до межі, а їх якісне покращення іноді було просто неможливим. Причиною цьому слугувало, передусім, зміна керівництва ЦСУ СРСР і нагромадження нових завдань, що спрямовувалися на покращення статистичних робіт попередніх років. Таким чином, до теперішніх черга просто не доходила. Іншим чинником було змішання функцій ЦСУ Союзу і невідокремленого з нього ЦСУ РСФРР, що породжувало суцільний організаційний безлад.

У плані робіт ЦСУ УСРР на 1925-1926 рр. організаційні заходи почали проводитися з 1-го кварталу, наприкінці якого вони були розглянуті та схвалені на Першому Всеукраїнському статистичному з'їзді. Зазначимо три основні завдання, винесених на слухання, щодо організаційних питань, а саме: 1) створення й укріплення вже побудованих окружних статистичних бюро (ОСБ), 2) зміцнення й внутрішнє пристосування ЦСУ до нової системи та 3) встановлення зв'язків між ЦСУ й ОСБ [2].

Слід відмітити вдалу роботу М. М. Вольфа щодо організаційної побудови ОСБ. Спочатку їх діяльність зводилася до укомплектування відповідними кваліфікованими, а іноді й технічними силами. В округах до ліквідації губерній статистичних організацій (у теперішньому їх розумінні) не існувало. Розмір штатів працівників до районування не перевищував 3-4 осіб, розробка матеріалів не проводилася. По суті ОСБ було лише передаточним пунктом з функціями найелементарнішого контролю за матеріалом. Замість цього потрібно було побудувати в окрузі достатньо сильну статистичну організацію, яка могла взяти на себе як керівництво за веденням статистичних спостережень і розробку отриманих даних, так і обслуговування запитів виконавчих комітетів, що стосувалися повного вивчення господарства в окремому районі.

Вираз «Кадри вирішують все!» став актуальним гаслом у роботі ЦСУ за часи роботи М. М. Вольфа. Адже потрібні були кваліфіковані

працівники, які забезпечували не лише статистичну обробку матеріалів, але й їх економічне осмислення. Мойсею Михайловичу таки вдалося залучити чимало статистико-економічних сил, що дозволили підняти аналітико-економічну роботу ЦСУ на належний рівень. Поряд з цим апарат ЦСУ було чітко диференційовано по різних аспектах діяльності, що значно полегшило й керування ОСБ.

Варто зазначити певні досягнення в галузі сільськогосподарської статистики. Ведення справ ОСБ зосереджувалося на вказівках та роз'ясненнях. Було введено до обігу єдину систему бланків, зокрема раніше відсутній (в системі ЦСУ СРСР) інвентарний опис. Крім того, розроблена детальна інструкція по закладці записів, системі щомісячної розробки значно покращувала якість за їх контролем.

У ЦСУ України *вперше* з'явилась кон'юнктурна сільськогосподарська статистика. До цього часу роботи з земельної статистики не велися взагалі. Надаючи великого значення вивченню впливу землевпорядкування, виявленню зрушень в організації господарства, еволюції системи, техніки, а також переселенню, ЦСУ визнало за потрібне організувати підвідділ земельної статистики. У подальшому з розширенням обсягів роботи секцію було перетворено у відділ. Він розпочав свою діяльність з 4-го кварталу 1925 року, при чому особливою міжвідомчою нарадою при кон'юнктурному бюро Держплану напрацьовані відомості визнані надзвичайно цінними для вивчення кон'юнктури [3]. З 1927 року завдяки М. М. Вольфу ця система спостережень увійшла до плану ЦСУ СРСР.

Наступним кроком у роботі Мойсея Михайловича було встановлення тісних взаємозв'язків між ОСБ та ЦСУ. Це виявилось особливо важким завданням і вимагало від останнього створення організаційно-інструкторської ланки, що була введена до складу штатів у 1926-1927 рр. Подальше укріплення взаємостосунків досягалося живим особистим інструктуванням ОСБ і шляхом скликання вузько спеціалізованих нарад.

Слід зупинитися на деяких статистичних роботах, що велися управлінням за часи діяльності М. М. Вольфа. За словами вченого, виділяли три основні вимоги до статистичних робіт: 1) збільшення терміновості у поточних статистичних спостереженнях; 2) розширення обсягів цих робіт; 3) синтез поточних досліджень з метою побудови балансу народного господарства. В основних галузях економічної статистики ЦСУ досягнуло такої швидкості виконання робіт, що вже у 1926-1927 рр. дозволяло ставити справу складання кон'юнктурних показників на високий рівень.

У справі розширення сфери статистичного спостереження заслужували на увагу три роботи, що *вперше* були поставлені і проведені під безпосереднім керівництвом М. М. Вольфа в 1926-1927 рр., а саме: 1) дослідження дрібної ремісничо-кустарної промисловості; 2) спостереження за житловим будівництвом; 3) статистичне спостереження за виборчою кампанією та її результатами. Розвиток статистичних операцій відбувся не лише з економічної статистики, але й соціальної, що призвело до більш рівномірного розподілу сил між різними галузями статистики. Так, основна планова робота адміністративного відділу полягала в розробці результатів виборів до рад. Ця праця стала надвеликим і відповідальним додатковим завданням, що виконувала українська державна статистика. Важливо відмітити, що у ЦСУ РСФРР статистика виборів була зосереджена у Наркомвнутсправі, а не в органах державної статистики.

Наступним кроком у діяльності відомства за участю Мойсея Михайловича стало те, що ЦСУ УСРР приступило до синтезу основних статистичних робіт – балансу народного господарства – за власною ініціативою без будь-якого методологічного керівництва з боку Москви, за відсутністю жодного досвіду, що міг би стати в нагоді в цій складній справі. У процесі матеріального складання балансу УСРР опрацьовувалися

методологічні питання, відразу ж перевірялися на конкретному матеріалі, що послугувало підґрунтям для успішного подолання багатьох ускладнень при складанні балансів наступних років.

За участю науковця активно велася підготовка з двох напрямів, що мали неоціненне значення для розвитку вітчизняного сільського господарства: 1) опис округів, 2) підготовка демографічних описів. Цінність першої роботи полягала у тому, що після суцільної адміністративної перебудови *вперше* були підраховані і опубліковані результати по галузям народного господарства в нових адміністративних кордонах. Вона була пов'язана з громіздким перерахунком значної кількості матеріалів у нових межах і потребувала для свого виконання багато сил та енергії. Українська статистика була на той час єдиним джерелом для вивчення причин смертності мас міського та селянського населення. Розробка матеріалів демографії провадилася у зв'язку з соціальними ознаками, таким чином, *вперше* підійшли до вивчення біологічних процесів населення з класової точки зору.

Вперше за роки революції вдалося видати детальну публікацію матеріалів по закладах профосвіти і політпросвіти на 1 січня 1926 р. з додатком даних про розвиток мережі цих закладів з 1922 по 1926 рр.

Цільова соціально-економічна установка статистичних робіт обумовлювалася тим, що її аналіз у дійсності завжди передував формально-статистичній роботі, окреслюючи предмет і завдання, а з іншого боку – вона завжди замикала формальне статистичне дослідження, як наслідок, одержуючи загальні та практичні висновки. Визнаючи цілком самостійне значення формально-статистичної роботи, необхідним і виключно важливим були посилення і розвиток статистико-методологічних дослідів. Зауважимо, що статистична робота стала основним знаряддям не лише соціально-економічного дослідження, але і соціально-економічної практики, зокрема, знаряддям планового будівництва СРСР. Державна

статистика встановила тісний взаємозв'язок і співпрацю з плановими органами.

Потреба в послідовній, цільовій та соціально-економічній установці статистичних досліджень визначала діяльність ЦСУ України у другій половині 20-х років. Основна робота статистичних апаратів забезпечувала, перш за все, правильне обслуговування реального господарського, соціального і культурного будівництва СРСР, для чого були розроблені роботи з обліку кон'юнктурних і динамічних явищ, а також робіт, що надавали матеріали для вирішення найважливіших загальних проблем, навіяних життям.

На додаток зазначимо, що під час керування М. М. Вольфом ЦСУ України статистичні органи пережили велику організаційну перебудову, зміцніли не тільки як відомства, на яких можна покластися центру у статистико-науково-послідовній роботі, але й окружним виконавчим комітетам у міру тих потреб, що з'являлися.

М. М. Вольф, працюючи певний час у Держплані, мав величезний досвід, який він вдало втілював на посаді керівника в ЦСУ УСРР. Завдяки його хисту, наполегливості і правильно організованій роботі, вдалося ввести плановість у роботу ОСБ та ЦСУ.

Список використаної літератури

1. *Планы* работы ЦСУ СССР и УССР на 1926/1927 гг. – ЦДАВО України, ф. 582, оп. 1, од. зб. 1267, арк. 1–2.

2. Отчет о выполнении плана работ ЦСУ УССР за 1925/1926 г., положения об организации и задачах его отделов и сведения о ходе укомплектования окрстатбюро. – ЦДАВО України, ф. 582, оп. 1, од. зб. 1272, арк. 31–38.

3. *Планы* работ, штаты отделов ЦСУ УССР за 1926/1927 г. и переписка к ним. – ЦДАВО України, ф. 582, оп. 1, од. зб. 1270, арк. 29–30.